

KONFERENCIJA „MOTERIS IR BAŽNYČIA“

2001 m. gruodžio 8 d. Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo dieną Lietuvos katalikų mokslo akademija pakvietė į tradicinę, jau 5-ąją konferenciją „Moteris ir Bažnyčia“. Šių metų konferencijos tema – „XX a. kankinės Editos Štein asmuo ir filosofinė kūryba“.

Konferencija vyko Vilniuje, Lietuvos mokslų akademijos Mažojoje salėje. Įžangos žodį tarė vysk. Jonas Boruta, SJ. Vyskupas kalbėjo apie Editą Štein (Edith Stein) kaip apie žydų tautos dukterį, dar kartą priminė XX a. krikščioniškąją Europą ištikusią žydų genocido tragediją. Dr. Auksė Narvilienė apžvelgė Editos Štein gyvenimo kelią, jo svarbiausias datas. Buvo perskaitytas Austrijoje studijuojančios Jovitos Markevičiūtės pranešimas „Edita Štein ir Kryžiaus mokslo mistika“ „Kryžiaus mokslas“ – tai dvasinis E.Štein testamentas, rašytas vienuolyne, kuris taip ir liko nebaigtas.

Konferencijos dalyviams buvo pristatytas 1998 m. sukurtas dokumentinis filmas apie Editą Štein – „Septintasis kambarys“. Filme aplankomi miestai ir vietos, kur E.Štein gyveno, studijavo, meldėsi, išgyveno patirtis, turėjusias jos gyvenime ypatingą reikšmę. Filme prisiminimais dalijasi šventosios mokiniai ir seserys karmelitės, jos gyvenimo ir kūrybos tyrėjai, cituojamos filosofinės mintys apie gyvenimą, tikėjimą, kūrybą.

Gruodžio 9 d. „Skalvijos“ kino teatre gausiai susirinkę žiūrovai galėjo pamatyti konferencijos „Moteris ir Bažnyčia“ tęsinį – meninį filmą „Septintasis kambarys“. Filmą sukurtas 1995 m., režisierė – vengrė Marta Meszaros, pagrindinį vaidmenį atliko rumunų aktorė Maia Morgenstern.

Toliau pateikiami konferencijoje skaityti pranešimai.

AUKSĖ NARVILIENĖ
Vilniaus pedagoginis universitetas

EDITOS ŠTEIN – ŠV. KRYŽIAUS TERESĖS BENEDIKTOS GYVENIMO KELIAS

Viena žymiausių XX a. moterų autobiografinėje knygoje apie savo jaunystę rašo: „Aš, Edita Štein, mirusio pirklio Zygfrydo Šteino (Siegfried Stein) ir jo žmonos Augustos, gimusios Kuran (Courant), duktė, gimiau Vroclave 1891 metų spalio 12 dieną. Esu Prūsijos pilietė, žydė“¹. Editos

¹E. Štein, *Iš žydų šeimos gyvenimo*, Vilnius, 1999, p. 10.

šeima buvo labai religinga; vertėsi medienos prekyba, gerbė savo kultūrą ir mėgo meną. Edita gimė septinta, šeimoje buvo jauniausia. Dveju metų netenka tėvo. Kadangi namais turi rūpintis motina, tad Editą globoja jos vyresnės seserys. Edita buvo uždaro būdo, savo paslapčių nepatikėdavo netgi motinai. Turėjo lakią vaizduotę, buvo judri, protinga ir gan užsispyrusi. Tačiau sulaukusi septynerių metų ji ima keistis, tampa nuolankesnė, galinti paprašyti atleidimo².

Šešerių metų Edita pradėjo lankyti mokyklą. Buvo viena geriausių mokiinių, stropi, patikima. Sulaukusi 15 metų ji netikėtai nusprendžia mesti mokslus. Jos galvoje gimsta daugybė klausimų, į kuriuos mokytojai nebepajėgia atsakyti. Ateina metas, kai ji nustoja melstis ir pasisako esanti ateistė. Išvyksta į Hamburgą pas vyresniąją seserį, jai padeda auginti vaikus. Tačiau kitais metais nutaria mokytis toliau; grįžta namo, išlaiko egzaminus ir įstoja į licėjų. Čia ji yra geriausia mokinė, todėl atleidžiama nuo brandos egzaminų³.

Sesuo Erna prisimena, kad Edita, mokydamasi mokykloje, dalyvaudavo visuose pasilinksminimuose, niekada negadindavo nuotaikos kitiems, jai buvo galima patikėti visus rūpesčius ir paslaptis.

Baigusi mokyklą, Edita įstojo į Vroclavo universitetą. Čia ją ypač patraukia humanitariniai mokslai – filosofija, psichologija, germanistika, istorija. Išryškėja jos nepaprasti gabumai užsienio kalboms. Be vokiečių kalbos, ji per savo gyvenimą išmoko net septynias kalbas: anglų, prancūzų, ispanų, olandų, graikų, lotynų ir hebrajų⁴.

Studijuodama Edita aktyviai dalyvauja socialiniame ir kultūriniame gyvenime. Veikia kartu su streikuotojais, pirmosiomis feministėmis (dauguma jų buvo socialistės), kurios rūpinosi, kad būtų suteikta balsavimo teisė moterims. Studijos universitete Editai padėjo suprasti žmogaus būtį ir rasti atsakymus į daugybę ją dominusių klausimų. Baigusi keturis semestrus, Edita paliko Vroclavą ir 1912 m. įstojo į Getingeno universitetą, nes ją labai patraukė fenomenologijos idėjos. Ji tik vienintelė moteris buvo priimta į filosofijos fakultetą, kur tuo metu dėstė fenomenologijos tėvas Huserlis (Husserl). Edita ypač susidomėjo jo „Loginiais tyrinėjimais“. Dabar ji jau pajuto, kad filosofijos mokslas gali ją patenkinti, todėl ima rengti daktaro disertaciją „Empatijos problema“⁵.

Kilus Pirmajam pasauliniam karui, Edita nutraukia mokslinį darbą ir savanore vyksta į Čekiją, į Hranicės karo ligoninę, kur slaugo sergančiuosius šiltine ir sužeistuosius. Grįžusi į Vroclavą baigia disertaciją ir 1916 m.

² *La Settima stanza*, red. A. Spinelli, Milano, 1996, p. 5.

³ E. Štein, *Iš žydų šeimos gyvenimo*, p. 11–12

⁴ *La Settima stanza*, p. 7.

⁵ E. Štein, *Iš žydų šeimos gyvenimo*, p. 6.

rugpjūčio mėn. Friburge ją gina. Darbas buvo įvertintas „puikiai“ (*summa cum laude*).

Vos 25 metų Edita tampa Huserlio asistente ir lieka dirbti Friburge. Empatijos klausimus ji gvildena toliau. Savo darbuose iškelia idėją apie du Aš, kurie yra visiškai skirtingi, bet gali būti susieti. Edita Štein apie empatiją kalba ne kaip apie simpatiją ar užuojautą, bet kaip apie supratimo kitų metodą bei patiriamą vienodą jausmą, atliekant didžiausią veiksma – Meilę. Kalbėdama apie bendruomenių struktūrą, ji pripažįsta hierarchiją, kur meilės bendruomenė esanti aukščiausia, o žemiausia – teisinė bendruomenė. Tai pranoko filosofo Šelerio mintis⁶.

Lietuvoje pirmasis apie fenomenologiją pradėjęs rašyti Vosylius Seze-manas mini ir Editą Štein.

Dar dirbdama slaugos seserimi Edita susidraugavo su viena krikščioniška šeima ir susižavėjo šios šeimos gyvenimo ir mąstymo būdu. Ją ypač paveikė Anos Reinach tikėjimas. Ana buvo žydo konvertito žmona, Huserlio asistentė, drąsiai susitaikiusi su vyro žūtimi kare. Su krikščioniška mąstysena Edita susiduria ir susipažinusi su katalikų filosofu Maksu Šeleriu.

Atsigręžusi į savo gyvenimą, Edita pirmąją jo pusę apibūdina tokiais žodžiais: „Tiesos ilgėjimasis man buvo vienintelė malda“. Ši malda buvo išgirsta danguje dar anksčiau, nei ji suvokė, kurlink ją nuves jos kryptingos pastangos⁷. 1921 m. Editai buvo ypatingi – tai „mirties tylos“ metai, kai jinai išgyvena vidinę kovą dėl nuolat iškylančio tikėjimo klausimo. Tais metais ji nusivilia savo studijų draugu; jis leidžia jai suprasti, kad yra tik draugas ir ketina vesti jos geriausią draugę. Kita Editos draugė, protestantė filosofė, davė jai paskaityti šv. Teresės Avilietės knygą. Edita gilinasi į šventosios mistinius išgyvenimus ir ima suprasti, kad Dievas atsako į jos klausimus, ypač į jos meilę.

Tais pačiais metais Edita priima katalikų tikėjimą.

1922 m. sausio 1 d. Edita pakrikštijama Teresės Jadvygos vardu. Editai prasideda dvasinės ramybės laikotarpis. Tačiau tą ramybę trikdo skausmas dėl motinos, kuri nepripažino tokio jos žingsnio, taip pat ir kitų šeimos narių nepalankumas, nes jos pasirinkimą jie suprato kaip išdavystę ir atsiskyrimą nuo žydų tautos. Tačiau Edita ir toliau tvirtina esanti savo tautos dalis ir lydi motiną į pamaldas sinagogoje. Tuo metu ji pradeda dėstyti aukštesniojoje mokykloje, vėliau – Miunsterio mokslinės pedagogikos institute.

Tuo laikotarpiu Edita išverčia Tomo Akviniečio knygą „Ginčytini klausimai apie tiesą“ ir keletą Njūmano (Newmann) tekstų, skaito paskaitas apie moterį. Netrukus persikelia į Spajerį (Speyer), svečiuojasi dominikonų vienuolyne, skaito paskaitas ir lieka ten iki 1931 m. Taip pat pradeda lanky-

⁶ A. Spinelli, *La Settima stanza*, p. 6.

⁷ E. Štein, *Iš žydų šeimos gyvenimo*, p. 6.

tis Beurono benediktinų abatijoje, įsikūrusioje ant Dunojaus upės kranto. Čia ji susipažįsta su savo dvasios tėvu Rafaeliu Valceriu (Walzer). Kviečiama dažnai vyksta į Koloniją (Colonia), Monaką, Prahą ir Vieną, kur dalyvauja konferencijose ir skaito paskaitas apie krikščionės moters pašaukimą ir šv. Tomą Akvinietį, jį buvo labai gerai išstudijavusi.

Edita gyvena kaip vienuolė: keliasi penktą valandą ryto, išklauso pirmąsias Mišias, skaito brevijorių, o laisvalaikį praleidžia prieš tabernakulį. Tais metais ji ima jausti, kad Vokietiją ištiks kažkas baisaus. Toliau dėsto Spiroje, paskui Miunsteryje, kur gauna pasiūlymą dirbti universiteto katedroje.

1932 m. po savo žmonos mirties pas Editą atvyksta jos buvęs draugas Hansas su keletu vaikų ir prašo ją tekėti už jo, tačiau Edita atsisako, nes galutinai nusprendė atiduoti savo gyvenimą Dievui.

1933 m. dėl rasinių įstatymų įsigaliojimo Edita priversta atsisakyti darbo universitete. Nors jai buvo pasiūlyta dirbti Lotynų Amerikos universiteto katedroje, tačiau Edita pasirinko Karmelio vienuolyną įsitikinusi, kad išganymas ateis ne užsiimant aktyvia veikla, bet nešant kryžių kartu su Kristumi.

Pripratusi prie vienuolyno tvarkos Edita praneša šeimai savo apsisprendimą, tačiau ir dabar niekas nepritarė jos pasirinkimui, išskyrus seserį Rozą; ši savo širdyje taip pat buvo nusprendusi priimti krikščionių tikėjimą. Edita grįžta namo spalio 12 d. – savo gimimo ir žydų šventės dieną.

1934 m. spalio 14 d. – šventos Teresės dieną Edita įžengia į Kolonijos Karmelio vienuolyną ir tampa klauzūros seserimi, vardu Kryžiaus Teresė Benedikta. Edita vėliau rašė, kad pravėrė vienuolyno duris su didele vidine ramybe, ir nuo to momento kas savaitę rašydavo laiškus savo motinai, tačiau iš jos negaudavo jokio atsakymo⁸.

Nors gyvenimas vienuolyne buvo be galo sunkus ir Edita dažnai jausdavo nepajėgianti atlikti sunkių rankų darbų, negalinti nei rašyti, nei mokyti, tačiau jausdavosi laiminga.

1935 m. Edita duoda laikinuosius įžadus ir pagaliau gauna du motinos raštelių viename voke, atsiųstame per seserį Rozą. Tuo metu Edita gauna leidimą toliau tęsti savo studijas. Parašo knygą „Užbaigta būtis ir amžina būtis“, taip pat „Kūrinių“ („Opus“), sukurtą 1935–1936 m., kuris prilyginamas geriausiems to meto vokiečių ir prancūzų kūriniams.

1938 m. Edita duoda amžinuosius įžadus. Netrukus ji atsiduria SS dėmesio centre, nes gestapas nustato jos žydišką kilmę, sužino jos nuomonę apie Hitlerį ir apsisprendimą nebalsuoti plebiscito referendume, kurį surengė Trečiasis reichas, skelbęs šūkį „Sakyti „taip“ Hitleriui“.

⁸ *La Settima stanza*, p. 8.

1938 m. lapkričio 9 d. apšaudoma Kolonijos sinagoga. Karmelis nusprendžia Editą išsiųsti į Ehto vienuolyną Olandijoje. Echte Edita išgyvena baisiąją „Krištolinę naktį“ ir 1939 m. Kančios sekmadienį savo laiške priorei prašo leidimo paaukoti savo gyvybę dėl pasaulio taikos. Edita pradeda rašyti pasakutinę savo knygą apie šventąjį Kryžiaus Joną, pavadintą „Kryžiaus mokslas“ – ši knyga yra Editos dvasinis testamentas, kurio ji neužbaigė.

1942 m. liepos 26 d. Olandijos bažnyčiose vyskupai perskaito laišką, skelbiantį nacistų antisemitizmą. Šio drastiško veiksmo padarinys – įsakymas suimti ir deportuoti visus žydus katalikus. Vienuoliai norėjo išsiųsti Editą ir jos seserį Rožą į Šveicariją, Pakerio (Paquier) Karmelį, tačiau tik Edita gavo vizą išvykti, bet ji nenorėjo palikti savo sesers.

Rugpjūčio 2 d. atvyksta gestapas, suima abi moteris ir išveža į Mastrichtą, o iš ten – į Amersfortą. Nuo tada žinių apie tolesnį jų likimą yra nedaug. Du jaunuoliai prisimena, kaip nežmoniškai buvo elgiamasi su dviem žydėmis katalikėmis, kaip jos laikėsi ramiai ir oriai, kaip ilgoje kelionėje į Aušvicą dainomis ir žaidimais guodė vaikus, atskirtus nuo tėvų. Šiuos momentus primena atvirukas ir pora žinučių, kurias Editai pavyko nusiųsti Ehto vienuolyno viršininkei – ji prašė atsiųsti kai kuriuos jos daiktus, reikalingus jai ir jos seseriai. Čia dar kartą išryškėja Editos dvasios stiprybė ir, kaip rašo pati Edita vienuolyno viršininkei, jos gebėjimas melstis „stebuklingai“ net nežmoniškoms kalėjimo sąlygomis. Žurnalistas Pietro van Kempenas teigia susidūręs su „dvasiškai didžia ir stipria“ moterimi, kuri visuomet nešiojo karmelitės abitą, jautėsi be galo laiminga galinti padėti deportuotiesiems kaip ji ir laukiantiems pagalbos.

Buvo atgabentos į Vesterborką, iš čia – į Aušvicą. 1942 m. rugpjūčio 2 d. Edita Štein, Nr. 44074, ir jos sesuo Roza paskiriamos į pirmą grupę. Ši grupė turi būti sunaikinta. Jų kūnai buvo sudeginti krematoriume. Išsigelbėjusi žydė Raja Kagan pasakojo, kad moterys, ką tik atvykusios į stotį, būdavo atrenkamos šalia geležinkelio ir joms telikdavo gyventi vos keletas valandų. Taip neliko jų mirties liudininkų, o jų vardai net nebuvo vokiečių užregistruoti⁹.

Ilgą laiką buvo visiškai nežinoma apie Editos Štein mirtį. Tik 1947 m. galutinai nustatyta jos mirtis – oficialus olandų laikraštis 1950 m. paskelbė Editos Štein mirties faktą, įvykusį 1942 m. rugpjūčio 9 d. Popiežius Jonas Paulius II 1987 m. gegužės 1 d. paskelbė Editą Štein palaimintąja¹⁰. Kanonizuota 1998 m., o 1999 m. kartu su šv. Kotryna Sieniete ir Brigita Švede paskelbta Europos globėja.

⁹ *La Settima stanza*, p. 10.

¹⁰ Ten pat.

JOVITA MARKEVIČIŪTĖ

EDITA ŠTEIN IR KRYŽIAUS MOKSLO MISTIKA

Savotiškas paskutinio Editos Štein (Edith Stein, šv. Kryžiaus Teresė Benedikta, OCD) darbo – „Kryžiaus mokslo“ (Kreuzeswissenschaft) pavadinimas reikalingas paaiškinimo. Kryžiaus mokslą turėtume suprasti ne įprastine mokslo prasme: jis nėra tikrai teorija¹. „Jis yra pažini tiesa – kryžiaus teologija – gyva, tikra ir veikli tiesa: lyg sėjos grūdas ji krinta į sielą, ten išsišaknija ir auga, suteikdama sielai tam tikrą antspaudą, ir nulemia jos poelgius, kad juos toliau skleistų ir padarytų regimus. <...> Kryžiaus paslaptis, tapusi jos (sielos. – J.M.) *vidine forma*, tampa Kryžiaus mokslu“².

„Kryžiaus mokslas“, rašytas 1942 m. vienuolyno vyresniosios nurodymu šv. Kryžiaus Jono gimimo 400 metinių proga, išlikęs kaip apmatai, konspektas, yra simboliškai nebaigtas: baigiamosios dalies tema turėjusi būti prisikėlimas ir „tamsiosios nakties“ pabaiga.

ČIA-BŪTIES STRUKTŪRA IR KANČIA

Anot šv. Kryžiaus Jono, čia-būtis veda vidinės būtinybės skirtu keliu. Vidinė būtinybė – traukos jėga, iš paties Dievo kylanti formuojanti jėga, išjudinanti čia-būtį, skatinanti raidą. Čia-būtis yra dinamiška, susijusi su judinančiu Dievu.

Jei šios varomosios jėgos ieškoma valingai, ilgesingai trokštant, atsidasavus tikėjimui, – nors šis atsidavimas toks varganas, toks laikinas, nepasitikint net savimi pačiu, – prieš akis iškyla kelias. Keliaujantis juo iš tikrųjų eina vienas, tačiau vis dėlto yra šis tas palikta anksčiau keliavusių, jų įgytų patirčių: „nurodymų“ vėliau ateisiantiems, jie naudingi bent išoriškai, skirti tam tikrai kelionės atkarpai ir laikui. Tokį nurodymą pateikia Edita Štein, padedama ordino tėvo – vidinio gyvenimo dėsningumą, teikiančių kantrybės ir paguodos. Šioje kelio pradžioje dėsningai prasideda tai, ką tikintysis dažniausiai priskiria nuodėmės sričiai, – tai nakties fenomenas. Čia atsiranda gundymas sau priskirti nuopelną, ypatingo išrinkimo vienatinumą. Taip

¹ L. Boersig-Hover, *Ein Leben für die Wahrheit: zur geistigen Gestalt Edith Steins*, Fridingen, 1987, p. 104.

² Kreuzeswissenschaft, Studie über Johannes a Cruce, *Edith Stein Werke*, t. 5, Freiburg, 1959, p. 3.

atsitinka dėl patiriamo Dievo artumo; „jūs nepastebite, koks netobulumas čia slypi ir kiek klaidų jūs padarote praktikuodami savo dorybes“³, – teigia E. Štein.

Būtent dėl to įvyksta posūkis į naktį. Edita Štein mini tris naktis. Pirmiausiai lyg užgęsta vidinė ugnis, tačiau iš tikrųjų galiausiai Dievas „užteka“, nes siela pagaliau jau neužsisklendusi. Buvęs sielos užsisklendimas atsiveria keistai, netikėtai, rodos, kontraproduktyviai: per pojūčių naktį, dvasios naktį, tikėjimo naktį. Šios trys naktys nėra tos pačios kokybės, nes tamsa tolydžio stiprėja.

Tai, apie ką Edita Štein, sekdamą šv. Kryžiaus Jonu, kalba, visada buvo sunkiai suprantama, nes iš tiesų tai tik iš dalies suvokta krikščioniško kelio tiesa: kelio išmintis atsiskleidžia tik juo einant ir patiriant šios kelionės kartėlį. Stovint šalia kelio jis atrodo absurdiškas, santykio su Dievu atžvilgiu betikslis. Tekste yra iššūkių, trumpų ir greičiau ekspresinių nei detalių, suformuluotų atsižvelgiant į patyrimo tikrumą ir žvelgiant atgal, iš nuotolio. Tai, kas vyksta, apibūdintina kaip avantiūra – interpretuojant žodį neromantiškai: sielą lydi jos pačios ir jos vaizdinių praradimas, taip pat ir religinių vaizdinių, taip, būtent tai! – dvasios, jai tokio būtino skaidrumo praradimas, ir Dievo praradimas. Tai, kuo krikščionybė pasiekta tik dabar ir iš tikrųjų – ne anksčiau, kai tokios patirtys maišėsi su visais regimais religiniais išganymo ženklais.

„Apvalanti tamsios nakties sausra“⁴ pirmiausia pasireiškia būtent potraukio praradimu. „Visos pamaldžios pratybos jums dabar pasirodo bevertės, kokčios <...>, sielos netraukia kūriniai, <...> pojūčiai, stigdami potraukio, tampa apatiški ir bejėgiai“⁵. „Dvasinis gobšumas gydomas iš esmės: neberandant jokių pratybų potraukio, tampama visiška vidutinybe“⁶.

Sukurtasis, taigi Dievo norėtasis grožis, pro kurį neretai persišviečia pats Dievas, susijęs su potraukio jutimu, kuris – nei Editos, nei Jono – nereiškia nesaikingumo ar blogo jutimiškumo, kurį būtinai reikėtų pašalinti – tai taurus jutimiškumas, gražus ir savaime suprantamas Dievo sąlytis su kūrinija, visur esantis kiekvieno šiokiadienio gėryje: „Su jumis Dievas elgsis kaip su mažais vaikais elgiasi švelni mama, nešiojanti jus ant rankų ir maitinanti saldžiu pienu: visose dvasinėse pratybose – maldoje, meditacijoje ir apsimarinime – jūs patirsite daug džiaugsmo ir paguodos“⁷.

Būtent šis religinis jutimiškumas, visų religinių potraukių pagrindas, ir išdžiovinamas gyvenimo kelionėje.

³ Kreuzeswissenschaft, p. 43.

⁴ Ten pat, p. 44.

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat, p. 47.

⁷ Ten pat, p. 43.

Galiausiai pasiekiamas „vienatvės ir ramybės troškimas“⁸, kai jau nieko konkrečiau nebenorima ir apie nieką nebegalvojama: „Kad jūs savo sielą išlaikytumėte laisvą ir nepažeistą bet kokio pažinimo ir visokių minčių, ramybėje, nesirūpindami, ką reikia galvoti ar stebėti, jums tereikia išverti ramiai ir budriai mylimam Dievo ir atmesti visus rūpesčius, veiklumą ir nereikalingą troškimą suvokti Dievą ir Jį patirti“⁹.

Pasiekta laisvė yra tuštuma ir ramybė. Taigi menkas rezultatas, kuris, žinoma, ir toliau bus apkarpomamas. Tolesnį įprastų nuorodų žlugimą Edita Štein vadina dvasios naktimi. Čia kai kas dingsta: gebėjimas diskursyviai, nuosekliai, analitiškai mąstyti, kurti sąvokas. Mokslo, o kartu ir teologijos, reikalas čia baigiasi, nes tai yra keliavimas ne-kelium. Šio kelio ne-metodai padaro metodus nepajėgius, kitaip tariant, Dievas teologiją padaro nepajėgia. „Nepereinamu kraštu Jonas vadina negebėjimą diskursyviai mąstant pasidaryti sąvoką apie Dievą arba eiti į priekį tyrinėjant, naudojantis gebėjimu įsivaizduoti“¹⁰.

To rezultatas – „bejėgiškumas“ neturint kelio. Taigi bejėgiškumas ir tuštuma, pirmieji kelionės vaisiai. O kai vaizdai ir sąvokos iškyla aikštėn, viduje kalasi nauja, bet ne daikto, o laikysenos atvira įtampa: „per jų bejėgiškumą siela tampa nuolanki ir paklusni; ji trokšta pamokymo, kad eitų teisingu keliu. <...> Tai išstinka visus netobulumus. Tada pranyksta ir visi išsiblašymai bei nerimas. Vietoj to jus apima didelė ramybė ir nuolatinė Dievo artuma“¹¹.

Pagaliau – „tikėjimo naktis“¹². Tai reiškia ne tai, kad tikėjimas turi išverti naktį, o religinio tikrumo, saugumo, žemės po kojų praradimą: tikėjimas „pagamina“ naktį. Čia slypi praėjusių pakopų potraukio nebuvimo priežastis, nes įgyta atvira laikysena „sielos, kuri paties Dievo atskleistas tiesas pateikia tikėjimui, tiesas, kurios yra aukščiau už bet kokią natūralią šviesą ir peržengia kiekvieno žmogaus protą. Ši akinanti šviesa, kuri sielai suteikiama tikėjime, yra tamsi tamsa, nes tai, kas yra didesnis, apvagia ir įveikia mažesni“¹³. Tikint netikima kaip kokiu suvokiamu daiktu. Tikėjimas yra nesuvokiamas dalykas, „sielai visiškai tamsi naktis“¹⁴. Tikėjimas yra praradimo būseną. Savų kriterijų praradimas, savęs paties praradimas, nuotolio nuo Dievo ištvėrimas, nes pats negali jo įveikti.

„Jei siela vis dar mėgina kliautis savo jėgomis, ji sau kelia tik sunkumus ir kliūtis. Jai reikia palikti savą kelią tikslui pasiekti, nes tai reiškia tą patį,

⁸ Ten pat, p. 45 (citata paimta iš šv. Kryžiaus Jono).

⁹ Ten pat, p. 46 (citata paimta iš šv. Kryžiaus Jono).

¹⁰ Ten pat, p. 47.

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat, p. 49 ir t.

¹³ Ten pat, p. 49 ir t. (citata paimta iš šv. Kryžiaus Jono).

¹⁴ Ten pat, p. 50.

kaip žengimą tikroju keliu. Taip, siekiant tikslo ir atsisakant savojo būdo, priartėjama prie to tikslo, kuris nėra būdas: t.y. Dievo. Nes sielai, pasiekusiai šią būseną, nebereikia jokių kitų būdų, nebereikia jų įsikibus laikytis; taip, ji nebegali to laikytis, nebegali suprasti jokio kito būdo, jos niekas nebetraukia, ji nieko nebejaučia, ji dabar vienu metu disponuoja visais būdais, kaip tas, kuris nieko neturi ir vis dėlto turi viską. Pranokusi savo įprastines ribas, tiek viduje, tiek išorėje ji be ribų atsiduria aukščiau natūralios būsenos, kur taip pat nėra jokio būdo, nes tai apima visus būdus¹⁵.

Šioje visumos nebūdiškoje pilnatvėje išnyksta sielos pasidaryti ir proto apriboti įvaizdžiai apie Dievą. Dvasia peržengia savo pačios ženklus – ten plyti mistikos erdvė. Pagaliau išskyla tai, kas pasilieka nesuvokiama: „tikro tobulumo“¹⁶ kelias, pats *via Crucis*. „Tai yra tikras dvasinis kryžius, neturto nuogumas Kristaus dvasioje“¹⁷. Jonas čia vartoja žodį „susinaikinimas“, *annihilatio*, Paulius – *kenosis*: savęs paties ištuštinimas. Edita Štein tai komentuoja sausai: „Jis gali atsiduoti nukryžiuvimui, bet negali pats savęs nukryžiuoti. Todėl tai, kas pradėta aktyvią naktį, turi būti pabaigta pasyvią naktį, t.y. per patį Dievą“¹⁸. Tai, šiaip ar taip, yra paskutinis taškas: ryšio su Dievu sunaikinimas ir jį sunaikina pats Dievas. Tai mes matome sulinkusioje Jėzaus figūroje, „nes tą akimirką Jis paliko Jį visai be jokios pagalbos, Jis, kurio visiškai išsižadėta ir kuris visiškai sunaikintas, tarsi ištirpęs nieke išdildytų kaltę ir žmogų suvienytų su Dievu“¹⁹. Čia Dievo tarnas iš esmės įeina į žmogaus nieką.

PARADOKSO JĖGA

Kryžiaus mokslą persmelkia paradoksas. Paradokso sąlyga – akivaizdus pojūčių, fantazijos, proto, valios netikėtumas, prieštaraujantis visam tam, kas susiję su Dievu. Tai ypač ryškiai rodo atsivertimas: „Žvelgiant iš Dievo taško kūrinių link, nėra jokio ryšio, jokio esminio panašumo. Nuotolis tarp Jo dieviškosios būties ir kūrinių yra begalinis“²⁰. Tai radikalumas, kurio tik *radix* (šaknis, pagrindas) gali būti judėjiškas, perimtas krikščionių, Jonas tai beveik pažodžiui pakartoja pagal Mikalojų Kuzietį. Taigi tiesa galiausiai reiškia įsisąmoninti tiesą, jog būtina atsisakyti: „todėl privaloma, siekiant Dievo <...> veikiau tapti aklam ir įeiti į tamsą <...> nei atmerkti akis“²¹.

¹⁵ Ten pat, p. 51 (dalis citatos paimta iš šv. Kryžiaus Jono).

¹⁶ Ten pat, p. 54.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat, p. 42.

¹⁹ Ten pat, p. 55 (citata paimta iš šv. Kryžiaus Jono).

²⁰ Ten pat, p. 56 (citata paimta iš šv. Kryžiaus Jono).

²¹ Ten pat.

Būtent čia Dievas įveikia didžiulį nuotolį, būtent šioje būsenoje veikia jo suverenumas; jis apakina vidinį suvokimą „tamsos spinduliu“²².

O kam būtina reikalingas „apsinuoginimas, tamsa ir dvasinis neturtas?“²³ Tamsa puošia sielą būti perkeista, susilieti su šviesa, kuri iššaknijusi savyje ir tvykstelėja neįmanomu, galbūt beprotišku sąlyčiu. Tik „visiškai, baisiai ir labai skausmingai atsisakę mums būdingo pažinimo galios“²⁴ galime tučtuojau išgyti. Būtent tada ir patiriamas „didingas, kitas dieviškosios meilės sąlytis“²⁵. Tai įvyksta taip pirmapradiškai, kad visa, kas prarasta, sugrįžta visiškai, tačiau naujai.

Toks atgimimas atitinka natūralių (proto, valios) gebėjimų žūtį – tai ir yra paradoksas. Tai, kas vadinama sausra, tamsa, žūtimi, kančia, nurieda žemyn ir atsiranda saugumas, grynumas, jėga. Šią neįtikėtiną įtampą (neįtikėtiną žvelgiant išoriškai) nusako trumpas posakis apie tokios būsenos sielą: „gerai pasislėpusi tamsoje“²⁶. Į abi įtampos puses reikia žvelgti vienodai įdėmiai: tamsa – tai grėsmingumas, slėpimasis – palaima. Įtampos dalys nesusimaišo, bet priklauso viena kitai. Tačiau įtampos čia nedrasko prieštaravimas, nes pirmenybė skiriama šviesiajai daliai. Taigi paradoksas, kad „šviesa atitinka tamsą“²⁷, galioja, tačiau nesimetriškai: tamsa šaukia šviesą, prievarta išgauna šviesą – bet ne atvirkščiai. Mirtis nėra abejinga gyvenimo atžvilgiu: ji yra jo piktas priešininkas ir užgriūna gyvenimą. Tai įvyksta iš suverenios valios, kuriai nėra analogų: „taip Dievo ranka žudydama mirtį perkeitė į gyvenimą“²⁸.

Pasitikint paradokso tikrumu, pajuntamas visiškai netikėtas, prieštaraujantis sveikam mąstymui lūkesčių žlugimas. Tai ir yra paradoksas. Kitaip tikslinga kryptis, atsidūrusi visumoje, ją sugadintų ir liktų tik kančia... Pati kančia nėra tikslas, bet Dievo valia, veidas suteikia jai prasmę. Tiksliau – prasmę suteikia šis veidas (ir jis ją atima). Su paradoksu negalima nesiskaityti, apie jį neįmanoma iš esmės mąstyti – jį/juo galima tik iš/gyventi.

KASDIENINIAI ATSIVERTIMAI

Tai, apie ką kalbama „Kryžiaus moksle“, taip pat susiję ir su kasdienybe, pagrindine gyvenimo forma. Edita Štein, aptardama paradoksus ir tokius – tiek skausmingai prieštarungus, tiek gydomuosius – virsmus, apra-

²² Ten pat. p. 56 (citata paimta iš Dionizijaus Areopagitos *Mistinės teologijos*, II.).

²³ Ten pat, p. 63.

²⁴ Ten pat, p. 114.

²⁵ Ten pat, p. 115 (citata paimta iš šv. Kryžiaus Jono).

²⁶ Ten pat, p. 123 (citata paimta iš šv. Kryžiaus Jono).

²⁷ Ten pat. p. 181.

²⁸ Ten pat.

šo patį gyvenimą, o ne savo išimtinės ir ypatingas patirtis. Gyvenant šį gyvenimą apsimoka treniruotis – kaip bando daryti Karmelis. Ji rašo apie kitokią tokio naujo požiūrio lemiamą gyvenimo sampratą. „Normali gyvenimo forma“, prie kurios mes esame pripratę, apibūdinama taip: mes įsivirtiname kurdami savo gyvenimą. Tačiau tikrojo kūrimo vieta yra išlikti mažam, nesusikoncentruojant į save. Turima omeny laikysena, kai viskas atiduodama, nereikalaujant nieko, jokio atpildo. Gautas atpildas priimamas ne kaip savaime suprantamas dalykas, o su didžiausiu džiaugsmu: tai yra laisvė. „Įsidėmėtina, kad sielai vis labiau artėjant prie vidinių dalykų, vis mažiau lieka vietos saviveiklai, – rašo E.Štein. – Pasiėkus tai, viso kito imasi Dievas, jai nieko nebereikia daryti, vien tik vis dar imti. Ir būtent šitas ėmimas yra dalyvavimas jos laisvėje. <...> Dievas tik todėl čia visa atlieka, kad siela Jam visiškai atsiduoda. Ir šis atsidavimas yra jos laisvės veikla“²⁹.

Ši laikysena yra kūrybiška: čia atrandamas turtas neturte, tylėjimas žodyje, maldos išsipildymas neturto galia patiriamas maldos metu, o ne po jos, ramybė dirbant, o ne po darbo, ir paguoda verkiant, o ne išsiverkus. Šiam kūrybiniam atsivertimui atsiduodama leidžiant sau veikti viską, kas norima, patiriant ramybę kiekviename aktyvume. Tuo, ką mes darome, padaroma daug daugiau nei išoriškai pastebima; tam tikra prasme užbaigiama kaip visuma tai, ką mes pradėjome, – būtent tada, kai atsiduodama šiai dvasiai. Taigi atsiduoti visų pirma reiškia atsižadėti savęs paties įtvirtinimo.

Mes, atvirksčiai, negyvename šioje ateityje, kuri pripildo mus ir mūsų tuštumą. Įprasta ateitį planuoti savo jėgomis, kurti programas ir planus – nes, manoma, vaisių pats turi užsidirbti didelėmis pastangomis, atsisakydamas prisirišimo prie viso to, kas nesukurta. Kad yra čia-būtis, kuri kiekvienoje stadijoje yra jau „vaisius“, nuteisinta, išplėsta, visiška (= šventa), kylanti būtent iš Kito, padarančio ją visiškai pilną – tai atrodo neįtikėtina ir įtartina vaikiška. „Pasaulis tokį žmogų laiko pražuvusiu, nenori nieko daugiau žinoti apie jo reikalus ir blaškymusis, o siela mielai priima šį iššūkį sau. Ji drąsiai ir laisvai išpažįsta: taip aš pražuvau“³⁰. Šis atsižadėjimas žvelgiant į kitą yra Karmelio įsakymas, ir čia pamatome nepaprastą dialektiką: būtent per tai suteikiami gyvenimo kontūrai. Dialektikos esmė yra tai, kad taurė gali tuo daugiau atiduoti, paaukoti, kuo ji yra tuštesnė. „Aš manau, kad, šiaip ar taip, tai labai saugus, tikras kelias, – padaryti pačiam visa, kad taptum tuščias indas dieviškajai malonei“³¹, – teigia E.Štein. Taigi kūrybiniam aktui svarbiau tai, kas iš mūsų atimama ir kas padaro mus tuščius,

²⁹ Ten pat, p. 145.

³⁰ Kreuzeswissenschaft, Studie über Johannes a Cruce, *Edith Stein Werke*, t. 1, Drueten/Freiburg, 1991, p. 233.

³¹ Iš laiško Kalistai Kopf, OP, rašyto 1938 10 20.

nei tai, kas gaunama. Tikrasis kūrimas vyksta per romiuosius, kurie nieko neprodukuoja, o mažiausiai save pačius.

Edita Štein negalėjo pabaigti savo paskutinio veikalų, tačiau jos tekstai viltingai prisikelia. Todėl galima tikėti jos pačios žodžiais, kad ji patyrė žadėtą paguodą kančios dugne ir nenusakomą palaimą – kaip kad ją patiria visi, keliaujantys per tamsą. Šie pamąstymai atspindi užtekant šviesą, kaip teigė ji priešpaskutiniaisiais žodžiais. Tai drįstame tarti cituodami jos meto religijos filosofo Friedricho von Hügelio mintis: „Didžiojo Kristaus kryžiaus amžinas prasmingumas, vaisingumas, palaimingumas yra tai, kad siela, vien tik atsižadėdama savęs ir per kančią rasdama savo tikrąjį aš, savo nuolatinę džiaugsmą vienybėje su gyvenimo šaltiniu – Dievu, kuris jai palieka pasirinkimą iš dviejų dalykų – taurių skausmų skausmingai džiaugsmingo dvasinio gimimo daugėjimo/plitimo ir gėdingos dvasinės mirties kankynės, nepaguodžiamo menkėjimo ir žlugimo“³².

Edita Štein nesvyruodama pasirinko pirmąjį kelią prieš užtekant „nepermalduojamai Dievo artumo šviesai“³³.

SIGITA MASLAUSKAITĖ

Vilniaus arkivyskupijos kurija

APIE FILMĄ „SEPTINTASIS KAMBARYS“

Apie režisierę. Marta Meszaros gimė Budapešte 1928 m. skulptoriaus Laszlo Meszaros šeimoje. 1936 m. nuo fašistinio režimo jos tėvas pabėgo į Sovietų Sąjungą ir dingo Stalino lageriuose. Vaikystę ir studijų metus režisierė praleido SSRS, baigė Maskvos kinematografijos akademiją. Į Vengriją grįžo 1946 m., pati patyrė sovietines represijas 1956 m. Visa tai paskatino sukurti filmą „Septintasis kambarys“. Editos Štein (Edith Stein) asmenybė ir kūryba režisierės Martos Meszaros gyvenime turėjo didelę reikšmę.

„Septintasis kambarys“ (1995 m.). Filmo apie Editos Štein gyvenimą idėja buvo brandinama 7 metus, kol atsirado Francesco Pamphili, šio filmo prodiuseris, ir kino studija „Morgan film“ sutiko statyti „Septintąjį kambarį“. Iš pradžių buvo parengta net 15 scenarijų, bet galiausiai režisierė apsisprendė pavaizduoti paskutiniuosius, sudėtingiausius E.Štein gyvenimo

³² Friedrich von Hügel, *Studie über Katerin von Genue und ihre Freunde* (1908), t. 2, London, 1927, p. 339.

³³ Beitrag zum christlichen Wahrheitsstreben, *Edith Stein Werke*, t. 12, Freiburg, 1990, p. 206.

metus – po atsivertimo. Šis laikotarpis režisierai leido išryškinti nuostabiausias herojės savybes: gebėjimą priešintis bet kokiai priespaudai, ypač nacistinei, parodyti savęs ieškojimo kelią, savo būties tikslą.

Filme Edita Štein vienai vienuolei aiškina savo sielos idealųjį kelią, tą kelią, apie kurį kalba šv. Teresė Avilietė: „Kelias, mus vedantis į mūsų pačių esmę, – sako Edita Štein, – eina per 7 buveines, arba 7 kambarius. Pirmajame kambaryje siela yra kurčia ir nebyli, išorinio pasaulio vis dar įkalinta. Čia siela ir pradeda savo vidinio pažinimo kelią. Antrajame kambaryje siela priešinasi išorinio pasaulio traukai, pradeda jausti, kad visas pasaulis yra efemeriškas. Trečiajame kambaryje per meditaciją siela apsisvalo. Ketvirtajame – dominuoja vaizduotė, pažinimas, protas ir atmintis, jie sielą slegia... Penktajame kambaryje profaniškas pasaulis nebeturi jokios įtakos sielai, dabar ji yra laisva, jokia prievarta jos neslegia. Šeštoji buveinė – tai kančios kambarys, kur siela palieka visus išorinio pasaulio gundymus ir laukia... Tas, kuris pasiekia septintąją buveinę... bet šito aš dar nežinau... tai manęs dar laukia...“

Tokie šios kelionės etapai, reikalaujantys daug jėgų ir valios bei nuolatinės kovos su savimi ir kitais, yra išryškinti šiame filme. Kiekviena pakopa įveikiama kažką aukojant, nutraukiant ryšius su praeitimi, nebijant kančios. Tačiau šios kančios viršūnę Edita pasieks po baisiosios „Krištolinės nakties“, kai supras, kad kelionės tikslas jau arti...

Įvairūs filmo momentai siejami su Franco Hellerio personažu, kurį suvaidino aktorius Janas Nowickis. Helleris – tai žmogus, vardan valdžios metęs mokslą, gebantis puikiai integruotis į nacistinę sistemą; jame sutelpta meilė, neapykanta, nuostaba, nesupratimas, netikrumas – visa tai, ką jam sukelia Edita. Jis bando paaiškinti savo pasirinkimą, tačiau tik dar kartą suklysta, nes, pasak Editos Štein, „jis ieško kažko tvirtesnio už save, nerasdamas to savyje“. Konfliktas tarp Editos ir Hellerio visada yra radikalus, nes jų pagrindinės gyvenimo vizijos visiškai priešingos. Visame filme jaučiamos šios dvi paralelės iki pat paskutinio susitikimo. Šia dramatiška proga Edita paprašys jo atleidimo ir vežama į Aušvicą jam primins, kad ir jis gali turėti viltį: „Išgelbėk savo sielą, Francai! Žinok, visuomet yra atsarginis išėjimas!“

Kitoks konfliktas tarp Editos ir jos motinos, kurią suvaidino Adriana Asti. Šis konfliktas simbolizuoja ryšį tarp Editos ir jos tautos: didžiulė meilė, nesupratimo momentai bei prieštara, bet skausmingiausiais momentais buvimas kartu. Tai rodo Editos ir jos sesers malda, sužinojus apie motinos mirtį. „Kaip krikščionė, mano siela priklauso Viešpačiui Jėzui. Bet kaip žydė, mano kraujas priklauso mano tautai“, – sakė Edita savo motinai ir tai patvirtino dujų kameroje Aušvice.

Šeimoje jos atsivertimas buvo išgyventas kaip išdavystė, įvykusi iškilusios grėsmės tautai akivaizdoje, juo labiau kad Editai sunku paaiškinti savąjį pasirinkimą. Broliui, kuris ją visuomet mylėjo ir ja žavėjosi, prašančiam paaiškinimo („tu gali visuomet paaiškinti bet kokį dalyką“), ji atsako: „Šį kartą negaliu... tai mano paslaptis...“

Režisierė Meszaros parodo ne tik kontrastingus santykius tarp Editos ir Hellerio, jos motinos ir šeimos, bet ir jos konfliktą su pačia savimi vienuolyne. Noviciato metai Editai buvo sunkūs, ji yra pasakiusi: „Neįsivaizdavau, kaip bus. Sunkiausias pasirinkimas – tyla. Aš daugiau nebetyliu, aš – meldžiuosi“.

Editos Štein gyvenimo kelią režisierė išryškina ir meninėmis kinematografinėmis priemonėmis. Pavyzdžiui, labai atitolinama supanti personažus erdvė, kamera rodo duris, vartus, langus ir panašius „atvėrimus“, atsirandančius tarp vidinio Editos pasaulio ir jos tyrinėjimų troškimo bei išorinio pasaulio. Taip pat šviesa–tamsa, geltonos ir juodos spalvos dominavimas, rodos, pabrėžia Editos dvasią (juodas žydų drabužis su geltona Dovydo žvaigžde).

Filmo metu augantis įvykių, susitikimų, išbandymų *crescendo* veda į Editos Štein „Septintąjį kambarį“.

„Asmeninė laisvė – tai tokia didžiulė paslaptis, kad priešais ją net ir Dievas pagarbiai sustoja. Pasiekiamo Dievą tada, kai siela visiškai jam atiduoda. Ir būtent šis mūsų pačių atsidavimas yra didingiausias mūsų laisvės aktas“.

Editos Štein vaidmenį atlieka rumunė aktorė Maia Morgenstern, Lietuvos žiūrovams pažįstama iš filmo „Uliso žvilgsnis“.

Parašyta remiantis kritine vaizdajuostės medžiaga „La Settima stanza“, red. Annarita Spinelli, Milanai, 1996.